Danas

Žrtve, borci ili sagovornici

IZMISLILI smo demokratiju za nas.
Vladajuća klasa koja je po ekonomskim, porodično-čaršijskim ili partijskim linijama privatizovala vlast, sada oseća stečeno pravo da od svih drugih pljačka imovinu i moć.
Viša srednja klasa – državni činovnici, eksperti, crkva, „ugledni“ advokati, „nezavisni“ mediji, „nezavisni“ i „samostalni“ sindikati, predstavnici fondacija i „velike“ NVO – koja servisira vladujuću klasu, zahvaljujući tome privatizuje javni prostor i punovažno odlučuje ko su (politički podobne) žrtve, a ko su samo gubitnici (komunizma, nacionalizma, rata, tranzicije...), kome delegirati javni prostor, a ko ostaje van njega, ko ima pravo na govor (pristup medijima), pristup pravdi (pravosuđu) i pravo na život.
Žrtve (marginalizovane grupe, ili ciljne grupe…) su oni kojima je delegiran javni prostor pod određenim uslovima – narod kad mu je gladna porodica, radnici ako su nezposleni, ili traže samo prava iz radnog odnosa, veterani i izbeglice kad su odgovorni za rat, disidenti ako su žrtve komunizma, nacionalne manjine ako su multi-kulti, žene ako ne remete pojam porodice i nasleđa, LGBT ako su „ugledni“, studenti i mladi ako su uspešni i perspektivni...
Svi ostali ne postoje.
Ali, mesto žrtve nije naivno.
„Ali, u memorijskim bitkama, Drugi svetski rat ima još jedan, i to mnogo veći značaj. Ogromne žrtve koje je za sobom ostavio na tlu bivše Jugoslavije veoma su podesne za manipulacije i slanje korisnih i oportunih političkih poruka. Samoviktimizacija je najvažnija lekcija istorije, jer uloga žrtve obezbeđuje moralno privilegovanu poziciju, koja se u sadašnjosti može koristiti bilo u međunarodnim odnosima ili za društvenu koheziju u državi.“ Dubravka Stojanović http://pescanik.net/2013/09/vinovnici-i-zrtve-u-srpskim-udzbenicima-istorije/
Žrtva igra ulogu i u unutrašnjoj politici, kada se različite grupe takmiče za mesto žrtve i „najveće žrtve“. „Kao što je napisao Amos Oz, prisustvujemo „svetskom šampionatu žrtava“, jer prestižno mesto „najveće žrtve“ donosi moralni „benefit“ i večno oruđe protiv vinovnika koji se stalno podsećaju da nisu platili svoj stvarni i simbolički dug.“ Dubravka Stojanović, isto.
Žrtva potvrđuje postojeći sistem moći i potencira princip po kom je i nastala diskriminacija, zato što na osnovu te diskriminacje ona dobija finansijske i simboličke resurse. Nasilje se dogodilo, to je stvarnost; istovremeno, biti Žrtva je i politička pozicija, čiji iskaz je prepričavanje ličnog iskustva – pripovedanje je potvrda, i istorija je skup svih svedočenja i njihova komemoracija. Ali, svedočanstvo je subjekivna istina, dokaz, stvar, ne obraća se nikome i ne traži argumentaciju. Štaviše, mesto žrtve, mesto svedočansva, je prazno mesto govora, kako je rekao Primo Levi: „We testify by Proxi“, preko onih koji su bili stvarno dobri, koji su svi mrtvi. I u ime mrtvih mnogi pričaju. Čak i čovek koji doživljava nasilje, je žrtva samo dok ga doživljava, a ponovno preuzimanje mesta žrtve je preuzimanje političke pozicije.
Borac je onaj koji traži izmenu sistema u celini, novu paradigmu. Njegovo osećanje stečenog prava je bazirano na uspehu da artikuliše sistem i uvede ga u praksu.
U poslednje vreme pojavila se nova-stara figura – mesto sagovornika. Sagovornik nastoji da kroz polemiku i argumentaciju promeni sistem kome pripada. Adresnati sagovornika su prijateli, druguvi, saborci, koji su istovremeno i protivnici. U prošlosti su to mesto uzimali disidenti, ulazeći u polemiku sa vlašću čiji su deo i sami bili, za šta su na ličnom nivou plaćali visoku cenu. Po novoj demokratskoj paradigmi, disidenti su ili žrtve komunizma, ili zločinci zato što su bili deo zločinačkog sistema.
Danas, Sagovornik više nije lični čin disidenta-pojedinca, već kolektivni politički čin grupa pojedinaca – građana, radnika, veterana, studenata, koje traže deo u upravljanju ne samo po uskim pitanjima svojih interesa, već na širem društvenom, ekonomskom i političkom planu. Ne žele da im se dodeli prostor, traže da budu stvaraoci, državotvorci u državi koja još uvek ne postoji.
Vreme je da uzmu svoje mesto sagovornika kao ravnopravni partneri vlasti i više srednje klase.
Projektni tim *Imenovati TO ratom*

NA pitanje: šta je rat? nemam odgovor. Znam da postoji jedna klasična teorija o tome kako nastaju države, i ta teorija kaže da države nastaje samo ratom, silom. Države vode ratove i nastaju u ratovima. Danas sam sve više sklon da prihvatim osnovne odrednice ove teorije. Franc Openhajmer, jedan od njenih predstavnika, kaže: „Šta je, dakle, država u sociološkom smislu? Država je po svom postanku sasvim, a po svojoj suštini u prvim periodima svog postojanja gotovo sasvim, društvena ustanova, koju je pobednička ljudska gomila nametnula poređenoj ljudskoj gomili s jedinom svrhom da uspostavi vlast nad njom i da se osigura protiv unutrašnje pobune i protiv spoljašnjih nastraja. Vlast nema nikakvu drugu konačnu svrhu osim da pobednici ekonomski eksploatišu pobeđene.“[1] Ako dalje razmišljamo u ovom pravcu, onda vidimo da je čovek, kao i svako drugo živo biće, grabljivac i treba mu energija, treba mu hrana, i on ratom otima tu energiju i hranu. Ako hoćemo modernim jezikom da kažemo – otima dobra od drugih i uzima ih sebi. To je i, verovatni, uzrok nastanka države. Ako je to tako, a često sam sklon da pomislim da je to tako, onda kada pogledamo i državu sâmu videćemo da je u njoj više negativnih prerogativa nego pozitivnih, gledano sa stanovišta njenih podanika.

Pomenuću, danas proskribovana imena, ali mislim da su ovi mislioci dali tačno određenje države, a ono glasi: „Emancipacija privatne svojine od zajednice država je postala posebna egzistencija pored i izvan građanskog društva; ali ona nije ništa drugo do oblik organizacije koji buržuji kako prema spolja tako i prema unutra sebi nužno daju u cilju uzajamne garantije svoje svojine i svojih interesa.“[2] Na sledećoj stranici, autori zaključuju: „Noviji francuski, engleski i američki pisci se svi slažu u tome da država postoji samo radi privatne svojine, tako da je to prešlo i u običnu svest“.[3] Ove reči su potpisali Karl Marks i Fridrih Engels. A, kasnije, neposredno pred Oktobarsku revoluciju, u spisu *Država i revolucija*, u poglavlju *Država – oruđe za eksploataciju ugnjetene klase*, Vladimir Ljjič Lenjin ovome dodaje: „Država je posebna organizacija sile, organizacija sile za ugnjetavanje neke klase.“[4] Drugim rečima, država je instrument vladajuće klase. Dakle, ono što je vladajuće u jednoj državi, a to ne mora nužno biti vladajuća klasa, može biti neka vladajuća grupacija, vladajući sloj... – država je njegov instrument.

Ako je to tako, hajdemo idemo dalje. Naša država je ušla u niz ratova unapred znajući da će od onog, pre svega, vojno i militaristički moćnijeg dela sveta biti zbog toga proskribovana. I zato je lukavošću političkog uma zaključila da te ratove ne treba priznati, te ih ona nikada nije ni priznala. Ja ovde ne postavljam moralno pitanje, ovde se radi o jednom ideološko-političkom utilitarnom pitanju. Država je krenula onom logikom koje su se, obično držale balkanske države u dvadesetom veku – da se zagrabi što više teritorije, naravno ratnim sredstvima. To pokazuju prvi balkanski rat, drugi balkanski rat, razne bune i ustanci koje su se desile u međuvremenu. To se dešavalo, dakako i u prethodnom, XIX veku. I krajem XX veka se pribeglo ostvarenju ovog političkog nauka. Pribeglo se taktici kojom je trebalo pokazati da se ne radi o ratu već o spontanim sukobima u kojima učestvuje nezadovoljno i uplašeno srpsko stanovništvo i drugim republikama. To stanovništvo je bilo uplašeno pred predpostavljenom mogućnošću novih represalija, poput onih koje su vršile okupatorske i kvinslinške snage u toku drugog svetskog rata, naročito nad Jevrejima, Srbima, Romima, antifašistima... Ti sukobi su objašnjavani politikom preventivnog udara, što će reći – ako mi ne udarimo na njih, oni će zaklati nas. U propagandnom smislu to deluje vrlo moćno i mobilizujuće. U toku ove nesreće, država zvanično stoji po strani. O sebi gradi sliku: ona je moralni arbitar, a ne akter. Više puta smo o tome govorili i ja to stalno pominjem – kada je ova država zvala i mobilisala ljude, ona ih nije zvala u rat, nego ih je zvala na vojnu vežbu. Vojna vežba je mirnodopska praksa, a ne ratna. Čak i onima kojima u vojnim knjižicama piše da su učestvovali u ratnim dejstvima ne piše da su mobilisani za učešće u objavljenom ratu protiv definisane neprijateljske ratujuće strane/države. To je bilo prvo veliko licemerje ove države. Ona je sasvim svesno žrtvovala svoje ljude koje je na taj način slala u rat, a zvanično ih je zvala na jednu mirnodopsku procesiju.

I naravno da sada, kada se vratimo ovoj temi, kada se vratimo udžbenicima istorije i ideološki usmerenoj tzv. istoriji, vidimo da je takva istorija, u dvadesetom veku, od vremena prosvetiteljstva i od francuske građanske revolucije na ovamo, jedno moćno ubeđujuće sredstvo. Te je takva i ova naša ideološki usmerena tzv. istorija. Našavši se sada u tom rascepu, da nešto što je bilo rat ne nazove ratom, da ga nazove intimnim razlogom, spontanim sukobom nastalim iz nezadovoljstva i straha, država nije definisala karakter sukoba, to jest nije definisala karakter rata. Inače, po mojim uvidima radi se o klasičnom građanskom ratu. Mada naši prijatelji iz Bosne i Hrvatske neće priznati da se radi o građanskom ratu, oni to nazivaju vojnom agresijom na zemlje koje su međunarodno priznate. Može se to i tako tumačiti. Ipak, po mom mišljenju, rat je nastao u okvirima jedne suverene i međunarodno priznate države, a to je Jugoslavija – a to se, onda, prema klasičnoj definiciji, određuje građanskim ratom. On može biti na klasnoj osnovi, može biti na međuetničkoj osnovi. Kod nas je bio na tajkunsko-pljačkaškoj osnovi. Ono što se nazivalo patriotizmom i borbom za nacionalna prava bila je samo jedna zavesa da bi se završila pljačkaška privatizacija društvene svojine. To je teza koju već decenijama uporno branim. U jednom takvom čvoru se sada našla naša zvanična istoriografija, jer pisanje udžbenika je stvar zvanične istoriografije. I onda zato imate u našim udžbenicima potpuno nejasne formulacije, nejasna objašnjenja, jer jasna objašnjenja nisu moguća sa stanovišta bilo kako shvaćenog državnog razloga. Ili, kako oporo kaže Bertolt Breht: „Kad slušaš glavešine, ispada da oni rat vode samo iz straha božjega i samo za ono što je lepo i dobro. A kad malo bolje pogleđaš, nisu oni baš glupavi, ratuju oni radi ćara. Da nije tako, ne bi u tome učestvovali i mali ljudi kao što sam ja.“[5] Zato su naši ratni veterani stanovnici terra incognite, nepostojeće, nepoznate zemlje. Zemlje, koja samu sebe u poslednjoj instanci, jer negira svoje učešće u jugoslovenskim ratovima, ne priznaje. Oni su prebrisani gumicom, njih se sećamo zvanično samo kad su neke godišnjice, kad su neki zvanični datumi, a onda se brže bolje vraćaju tamo negde u maglu gde ih je država smestila. To se vidi i po tome što ovi ljudi ogorčeno već decenijama traže svoja prava i bore se sa državom da im plati to što je dužna da im plati. Ja mislim da je to njihovo nastojanje potpuno ispravno.

Dubravka Stojanović je bila urednica srpskog izdanja serije *Istorijskih čitanki*[6] koje su pisali autori-saradnici iz Turske, Grčke, Bosne, Albanije, Hrvatske, Bugarske..., u kojima se o značajnim istorijskim događajima pisalo na razne načine. Pa, recimo, o balkanskim ratovima čitamo izveštaje iz pera srpskih, bugarskih, grčkih... autora. Tek kada se pročita ovakvo štivo vidi se da se javnost nalazi u situaciji koja ocrtana u filmu *Rašomon* Akira Kurosave i Kazua Mijagave. Po mom mišljenju, ovo ostvarenje Dubravke Stojanović i njenih koleginica i kolega je vrlo važno za naše učenje. Na žalost i o ovom projektu se manje-više zvanično ćuti. Te čitanke se nalaze na internetu, a ima ih i u štampanom obliku. Istine radi, nastavnici su slobodni da se, po svom nahođenju, koriste njima.

Naš obrazovni sistem je, u humaniskičkom delu, još uvek zasnovan na principima nacionalnog romantizma iz XIX veka, metnuo je na sebe znak „nacionalne budnice“. Naša škola ima militarni karakter. Ona ne uči kulturi mira. Zasnovano je obrazovanje na „herojskoj epici“, te naša deca više znaju o raznim vojskovođama, kraljevima i velmožama, no što znaju o našim običnim ljudima, umetnicima i naučnicima. Više uče i znaju o ratu (nasilju), no što znaju o miru (stvarlaštvu). U nekim delovima sveta deca više znaju o svojim naučnicima i umetnicima, a vojskovođe su nešto što je van ozbiljnog interesa. Ozbiljno se razgovara o onima koji su stvaraoci. Jer, vojskovođe ruše u jednom trenu ratnog ludila, a stvaraoci mukotrpno i dugo stvaraju. I tačna je ona rečenica jednog filozofa: „Jedno delo se gradi decenijama, ali ga vojska ruši preko noći“.

Veliku ulogu u veličanju militarne kulture igra deo Srpske pravoslavne crkve. U predavanju *Nacionalizam Svetoga Save*[7], koje je 1935. godine odžao na Kolarčevom narodnom univerzitetu u Beogradu, vladika Nikolaj Velimirović kaže: „Vojska mora biti narodna, da bi imala svoje moralno opravdanje i blagoslov crkve... Najbolje ime ovakvoj vojsci jeste narodna odbrana. No ni kao narodna odbrana vojska se ne upotrebljuje ni u jednom sporu sa susednim narodima dokle se prethodno ne iscrpe sva sredstva za mirno rešenje spora.“ Pitanje je: Ko odlučuje o tome da li su iscrpljena „sva sredstva za mirno rešenje spora“ i na osnovu čega se zaključuje da li su ona iscrpljena? Potom, zašto bi se „upotrebljavala“ vojska u bilo kakvom sporu, makar taj spor bio i nerešiv, i ako, pritom, druga strana ne pribegava „upotrebi“ vojske? O ovome Nikolaj Velimirović ne govori. Drugim rečima, ovako ili onako, pod izgovorom o „nerešivosti“ spora mirnim sredstvima, „narodna odbrana“ će napasti. Ali, on ovome dodaje sledeće: „Ipak se mora odati poštovanje sadašnjem nemačkom Vođi (Adolfu Hitleru – dodavanje moje), koji je kao prost zanatlija i čovek iz naroda uvideo, da je nacionalizam bez vere jedna anomalija, jedan hladan i nesiguran mehanizam. I evo u XX veku on je došao na ideju Svetoga Save, i kao laik poduzeo je u svome narodu onaj najvažniji posao, koji priliči jedino svetitelju, geniju i heroju.“

Velimirović ovo govori deset godina pošto je objavljen prvi tom Hitlerovog *Majn kampfa*, i devet godina od objavljivanja drugog toma. Te 1935. godine su doneseni Nirnberški zakoni. Tim zakonima je institucionalizovan progon Jevreja, Roma i drugih tzv. nearijevaca na rasnoj osnovi. Zakoni su bazirani na rasnoj teoriji koja Jevreje i Rome (koji potiču od Davida, od nearijevaca) smatra najnižom rasom koju treba izolovati i, na kraju, eliminisati. Progon koji je ovim postao deo pravnog sistema vrhunio je u istrebljenju – u holokaustu. Pre toga, 1933. godine, nakon inscenirane paljevine Rajhtaga[8], izglasan je dekret *Za zaštitu naroda i države*. Za paljevinu su bili optuženi komunisti. Dekretom su suspendovani neki delovi Vajmarskog ustava, kojima su garantovane lične i građanske slobode. Dekretom je propisana konfiskacija imovine, kao i hapšenje i zatvaranje ljudi bez suđenja. Iste godine, 13. jula 1934, u Rajhstagu Hitler je izjavio da je „u ovom trenutku on odgovoran za sudbinu Njemačkog naroda i zbog toga (je – dodavanje moje) postao i njegov vrhovni sudac“, pa da svi moraju znati da će svakome „u slučaju da se usudi i digne ruku protiv države, jedini rezultat biti neminovna smrt.“[9] Da li ništa od svega ovoga, dok je govorio o Hitleru, Nikolaj Velimirović nije znao? Godine 1935. Adolf Hitler je odlikovao Nikolaja Velimirovića civilnim ordenom za njegov doprinos obnovi nemačkog vojnog groblja iz prvog svetskog rata u Bitolju 1926. godine. „Pošto mu je nemački ambasador u Beogradu uručio odlikovanje (na velikoj svečanosti kojoj je prisustvovao i patrijarh Varnava), Velimirović je nedugo zatim javno izjavio da je nacistička Nemačka na putu da ostvari njegov sopstveni nacionalistički ideal. U govoru naslovljenom *Nacionalizam svetog Save*, Velimirović hvali Hitlera i čak ga po značaju poredi s osnivačem Srpske crkve, svetim Savom.“[10] U našem obrazovnom sistemu vladika Nikolaj Velimirović zauzima vidno mesto među značajnim nacionalnim delatnicima.

Važno je podsetiti i na sledeće. Crkva (ne samo Srpska pravoslavna crkva, već i druge crkve) instalira sveštenike u vojne formacije, a država im daje status oficirā[11], profesionalnih militarista (?!), te, tako, crkva neštedimice daje blagoslov oružju i vojnicima – sredstvima za ubijanje. Daje blagoslov onima kojima je poziv i zanat da ubiju[12] (ma kako ih zvali, u krajnjem – radi se o ubicama) i time otvoreno osporava sopstvena dogmatska načela „ne ubij“ i „ali vama kažem koji slušate: ljubite neprijatelje svoje, dobro činite onima koji na vas mrze.“[13] „Smrt miješanju; naša ljubav znači ubijanje. Potaknut time Heinz je ovako preformulirao šestu zapovijed: ‚Ne ubij ako ti savjest nije mirna tvojom nacijom‘[14]. To znači da vlastita vojnička grupa, nacija, samo treba dati pristanak, i svako je umorstvo opravdano“.[15] Niče to pregnatno kaže ovako: „Hrišćanin je onaj koji danas kaže: ‚Neću da služim vojsku‘,... neću da činim ništa što bi narušilo mir u meni: i ako zbog toga moram patiti, ništa neće tako dobro sačuvati moj mir kao patnja.“[16]

Naravno, veličanje uniforme nije ekskluzivna osobenost srpske tradicionalne kulture. Kod većine nacija postoji ova vrsta demonstracije pripadnosti i demonstracije odvažnosti jednog naciona. Otuda parade, počasni strojevi, gardijski kordoni, fanfare i trube, zastave, grbovi, himne... sredstva mobilizacije, ujednačavanja, homogenizacije... Otuda, davanje primata pitomcima vojnih akademija u odnosu na studente drugih akademskih ustanova. Kada jedna klasa vojnih pitomaca diplomira onda to, ritualno, slavi država. Kada diplomiraju „obični“ studenti, to slave porodica i prijatelji. Prvo slavlje je kičasto, etablirano i javno, drugo je potisnuto u sferu privatnosti. Sa promenljivim uspehom u raznim zemljama se uspeva u tome da militarni duh ne postane i dominantni duh. Jer, militarni duh teži ne samo militarizaciji društva već, prevashodno, ideji militarizacije kao vladajućoj ideji. Zato se agresija naziva odbranom. Kada neka vojska krene u napad na prostor izvan granica sopstvene države, taj se napad naziva odbranom.

Šta mogu da učine ratni veterani? Mnogo. Neka idu u škole i neka govore o tegobama, patnjama, suzama, boli, razaranju, smrti, vatri i dimu; bolesti; o beskonačnom očaju nad mrtvim saborcem ili mrtvim „neprijateljem“; o ubijenim, poniženim, unesrećenim i uplakanim majkama, suprugama, sestrama, ljubavnicama; o besmislu i sramoti nasilja... Neka govore o sebi i o svojim osećanjima u ratu. I neka se ne bave propaganjem „državnih i nacionalnih interesa i ciljeva“, zato što su i oni žrtve takve propagande.

Dakle, radi se o prekoj potrebi da se dogodi jedan vrednosni obrt. Koliko je on moguć kod nas danas ja još uvek ne znam, ali koliko vidim, naš obrazovni sistem i dalje regrutuje topovsko meso. Pa, red je da to bar kažemo javno.

Mislim da imamo još jedno neotvoreno pitanje. To je pitanje kulture komemoracije. Šta je ono što je zaista komemorabilno? Šta treba pamtiti kao nešto što je po sebi dostojano?

Komemoracija, onda kada je svedena na ideološki ritual, gubi izvorni značaj koji se ogleda u komemorabilnosti, tj. u dostojnosti da se neguje sećanje na nekoga ili nešto. Kada se jedna kultura zaogrne plaštom komemoracije kao sećanja na sopstvenu *kolektivnu* žrtvu, onda pitanje dostojnosti sećanja nije pitanje potrebe same po sebi, već je pitanje *odluke* sa stanovišta jedne kultur-ideološke paradigme. Žrtva se uzima u ekskluzivnom smislu. Drugima se, takođe, može priznati žrtva, ali kao umanjena, manje tragična posledica sleda istorijskih događaja no što je „naša žrtva“. „Naša je žrtva najveća“, jer je, primerice, „srpski narod mnogostradalni narod“. U svim ratovima, naročito na Balkanu, „naš je narod najveći stradalnik“ i „žrtva zavere moćnih“, koji zaverenički „žele da unište naš narod“ itd, itd. Komemoracija više nije stvar pounutarnjenog osećaja, već se gradi kao kanon i kao zakon. Ona otuda postaje stereotip koji se zvanično ne dovodi u pitanje, postaje ritual i gubi ono što joj je primereno – spontanost i prihvatanje na osnovu slobodne volje. Žrtva više nema ljudski lik, ona je preobražena u sakralizovani simbol, dobija nadnaravni (time i naddruštveni) smisao, pa je pojedinačna, lična tragedija pojedinca, pod fanfarama i u bleštavilu praznično-komemoravne pirotehnike, sasvim iščezla. Knez Lazar, Marko Kraljević, Stevan Sinđelić, Sava Kovačević... više nisu osobe koje imaju ljudsku sudbinu, već su njihovi likovi simbolična plakatska dekoracija sasvim konkretnih i utilitarnih ideologija. Mitizacija i ideologizacija prošlosti su i danas okosnica ideologije vladajućih slojeva.[17]

Raspadom Jugoslavije mi smo izgubili taj etos komemoracije, i pokušavamo da komemorišemo samo ono što je takozvana „naša strana“, ali smo odmah u istom trenutku suočeni da je pupčanom vrpcom, krvavom vrpcom vezana za našu stranu neka druga strana. I, onda imate jednu karikaturalnu situaciju da naš politički maneken ide na mesto zločina i izvinjava se zbog zločina koji je počinjen „u naše ime“. I od onoga što je tragedija on pravi parodiju. Mislim na Tadića. A i politički maneken sa druge strane se se izvinio. Ma, to je čitava modna pista maneken, sa svih strana. I svi oni prave parodiju od tragedije. Može Vili Brant da se izvini, jer Vili Brant je bio antifašista i aktivno se borio protiv nacističke države. Naši „izvinjivači“, međutim, nisu bili aktivni, otvoreni borci protiv zločinstava „sopstvene“ ratujuće strane. Gradili su, u prestoničkom komforu i sigurnosti, u mondenskim i snobovskim salonima, sopstvene političke karijere. Oni su oportunisti, a ne humanistički delatnici – oni nemaju legitmitet. Uz to, izvinjavaju se oni koji dižu tri prsta. Onaj koji digne tri prsta je fašista, ili neofašista – nema diskusije o tome. On možda toga nije svestan, ali to jeste. Jer, konačno, podignuta tri prsta je uobičajeni nacistički pozdrav i stav pri polaganju zakletve. To su činili svi pripadnici nacističkih formacija u drugom svetskom ratu: u Nemačkoj, Danskoj, Hrvatskoj... Taj koji je Srbima rekao da dignu tri prsta, rekao im je da dignu tri prsta u slavu Hitlera. Da li je on to znao ili ne, ja to ne znam.

Šta se, dakle, može činiti u smislu uspostavljanja komemorativne kulture? Nužno je da se postigne saglasnost o tome šta je jedinstvena komemorativna kultura na tlu Jugoslavije. U takvoj će komemorativnoj kulturi participirati svi zainteresovani pojedinci sa područja negdašnje jugoslovenske države. Kada kažem „zainteresovani“ mislim i na žrtve i na borce, mislim, dakle na to da će se komemorisati imenom i prezimenom nevine žrtve. Dosezanje do jedinstvene, zajedničke komemorativne kulture je moguće samo ukoliko se krene iz prostora autonomne građanske inicijative – mimo ideologijā i „državnih razloga“. Da li će komemorativna kultura biti jedna od školskih lekcija? Da li je to moguće? Danas ne znam.

Izlaganje dr Đokice Jovanovića na okruglom stolu „Rat u prosveti“, održanom 28. septembra u okviru projekta *Imenovati TO ratom*

---

1 Franz Oppenheimer, *The State*, Vanguard Press, New York, 1926, str. 15.

2 Karl Marx, Friedrich Engels, *Nemačka ideologija*, u: K. Marx – F. Engels, *Dela*, tom 6, Prosveta, Beograd, 1974, str. 68.

3 *Isto*, str. 69.

4 В. И. Ленин, *Государство и революция*, u: В. И. Ленин, *Полное собрание сочинений*, т. 33, Издательство политической литературы, Москва, 1969, str. 24.

5 Bertolt Breht, *Majka hrabrost*, Prosveta, Beograd, 1990, str. 50.

6 Kristina Kuluri (ur.), Dubravka Stojanović (ur. srpskog izdanja), *Osmansko carstvo; Nacije i države u jugoistočnoj Evropi; Balkanski ratovi i Drugi svetski rat*, Prosvetni pregled, Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, Beograd, 2005.

7 Nikolaj Velimirović, *Nacionalizam Svetoga Save*. Predavanje na Kolarčevom narodnom univerzitetu, održano 1935. Dostupno na: http://www.pravoslavljedanas.info/NacSvSave.htm. Preuzeto 29. 9. 2013.

8 Više u: William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich*, poglavlje: *The Last Days of the Republic: 1931-33*, Simon & Schuster, New York, 1960.

9 Alen Bulok, *Hitler: slika tiranije*, Zadruga Nip, Beograd, 1954, str. 270. Zato je zanimljiva vest koju donosi beogradska Obnova 20. juna 1943. godine i koja glasi: „Kaluđeri u Svetoj Gori mole za pobedu nemačkog oružja“, u: Olivera Milosavljević, *Potisnuta istina. Kolaboracija u Srbiji 1941-1944.*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006, str. 98.

10 Jovan Byford, *Potiskivanje i poricanje antisemitizma: Sećanje na vladiku Nikolaja Velimirovića u savremenoj srpskoj pravoslavnoj kulturi*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2005, str. 32.

11 Oficir, (fr. officier od srlat. officiarius) vojni starešina, nosilac jednog od viših činova u vojsci od potporučnika do generala. Ivan Klajn, Milan Šipka, *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Prometej, Novi Sad, 2006.

12 U vreme ratne disolucije Jugoslavije značajni delovi sveštenstva tri dominatne verske zajednice (pravoslavne, katoličke i islamske) su blagonaklono gledali na zločine koji su vršili „naši“ protiv „njihovih“.

13 *Jevanđelje po Luki*, 6. 27.

14 Wilhelm Friedrich Heinz, Sprengstoff, Berlin, 1930, str. 136, u: Klaus Theweleit, Muške fantazije. *Masa i suprotni oblici*, III, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1983, str. 78.

15 *Isto*.

16 Fridrih Niče, *Volja za moć*, Prosveta, Beograd, 1976, str. 211.

17 Zanimljivo je odbacivanje sintagme „vladajuća ideologija“ koje čini Rolan Bart: „Obično se kaže ‚vladajuća ideologija‘. Ovaj izraz je neprimeren. Jer, šta je to ideologija? To je upravo ideja *sa svojstvom da vlada*: ideologija može samo da bude vladajuća. Utoliko je tačno govoriti ‚ideologija vladajuće klase‘ budući pak da postoji podvlašćena klasa, ali je nedosledno govoriti ‚vladajuća ideologija‘ pošto nema podvlašćene ideologije. Prema ‚podvlašćenima‘ ne postoji ništa, nikakva ideologija, osim upravo – a to je poslednji stepen otuđenja – ideologija da su oni primorani (radi simbolizovanja, dakle, radi življenja) da služe klasi koja njima vlada. Socijalna borba se ne može svesti na borbu dve suprotne ideologije – to je subverzija svake ideologije koja je u pitanju.“ Rolan Bart, *Zadovoljstvo u tekstu*, Gradina, Niš, 1975, str. 43-44.

---

za samoobrazovanje
Rilten
uciteljneznalica.org
društvena pitanja

Imenovati TO ratom – Centar za kulturnu dekontaminaciju

Prof. dr Đokica Jovanović
Izlaganje na okruglom stolu „Rat u prosveti“

Kingdom of the Netherlands
National Endowment for Democracy
Supporting freedom around the world
Učitelj neznalica i njegovi komiteti
Imenovati TO ratom
CZKd
Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe
Odbrani Filozofski
Odbrani Filološki
Projekat finansiraju Evropska unija kroz Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava i Holandska Ambasada u Beogradu po programu Matra Embassy Programme.
Sadržaj ovog štampanog materijala je isključiva odgovornost CZKDa i ni pod kojim okolnostima se ne može smatrati da odražava stav Evropske unije.

Izdavač:
Učitelj neznalica i njegovi komiteti
Imenovati TO ratom
CZKD
Urednik:
Ivan Zlatić
Dizajn i prelom:
Matija Medenica